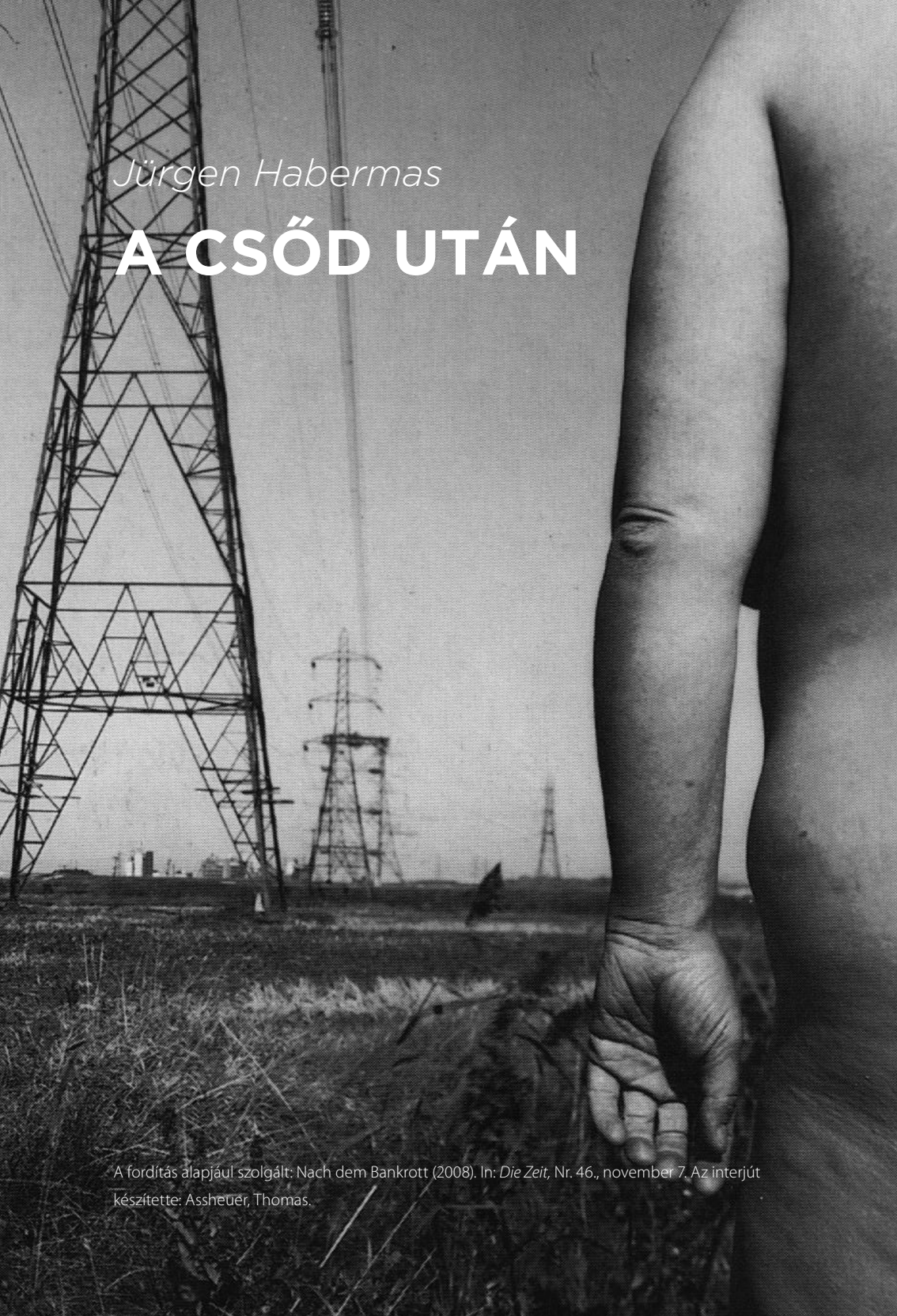

Jürgen Habermas

A CSŐD UTÁN

A fordítás alapjául szolgált: *Nach dem Bankrott* (2008). In: *Die Zeit*, Nr. 46., november 7. Az interjút készítette: Assheuer, Thomas.

Habermas úr, a nemzetközi pénzügyi rendszer összeomlott, világgazdasági válság fenyeget. Mi nyugtalanítja Önt a legjobban?

Engem a legjobban az az égbekiáltó szociális igazságtalanság nyugtalanít, hogy a rendszer kudarcának társadalmi költségeit megint a leginkább sérülékeny társadalmi csoportok fogják megfizetni. Így azokat az embereket, akik amúgy sem tartoznak a globalizáció nyertesei közé, a pénzügyi rendszer előrelátható funkcionális zavara miatt még egyszer a kasszához kéri. És ezt nem – mint a részvénytulajdonosok – pénzügyi értékben, hanem a mindennapi egzisztenciájuk kemény valutájában fizetik meg. Globális méretekben ez a büntetés éri a gazdaságilag legszegényebb országokat is. Ez egy politikai botrány. Szerintem álszenteskedés, ha most ujjal mutogatunk a bűnbakokra. A spekulánsok is, a törvények keretei között, a haszonmaximalizálás társadalmilag elismert logikáját követték. A politika nevetségessé válik, ha moralizálni kezd, helyett, hogy a demokratikus törvényhozó kényszerjogosítványaira támaszkodna. A politika és nem a kapitalizmus illetékes a közjó előmozdításának kérdésében.

Éppen előadásokat tartott a Yale Egyetemen. Melyek voltak az Ön számára a válság leghatásosabb képei?

A képernyőn ott vibrált az elhagyott floridai házak hosszú sorának hopperi melankóliája; a kertkapun pedig egy tábla a következő felirattal: *Foreclosure*. És ehhez kötődve mindjárt a vásárolni akaró európaiak és gazdag dél-amerikaiak buszai, és aztán a hálószobák, amelyekben a dühből és kétségbeesésből szétzúzott beépített szekrények láthatók. A visszatérésem után meglepett, hogy az USA felzaklatott hangulata mennyire különbözik a *business as usual* itteni közömbös hangulatától. Ott a reális gazdasági félelmek egybeestek egy következményekkel teli választási hadjárat utolsó fázisával. A válság széles választói rétegekben tudatosította a személyes érdekhelyzetüket. Ez az embereket talán nem ésszerűbb, de mindenesetre racionálisabb döntésekre indította – legalábbis az utolsó, a 9/11 által ideológiailag felpumpált elnökválasztással szemben. Ennek a véletlen összejátszásnak köszönheti majd Amerika (ahogy közvetlenül a választások előtt előrejelezhető) az első fekete elnökét – és ez minden bizonnyal választóvonal lesz az amerikai politikai kultúrában. De ezen túlmenően a válság Európában is a teljes politikai klíma megváltozását hozhatja magával.

Mire gondol?

Az idők ilyen változása megváltoztatja a nyilvános diskurzus paramétereit, és ezzel együtt eltolódik a lehetségesnek tartott politikai alternatívák spektruma. A koreai háborúval véget ért a *New Deal* korszaka, Reagannel, Thatcherrel és a hidegháború végével

véget értek a jóléti állami programok. És ma a Bush-korszak végével és az utolsó neo-liberális luftballonok szétpukkadásával Clinton és a New Labour programja is kifulladt. Mi jön most? Én azt remélem, hogy ezt a neoliberális forгатókönyvet már senki sem fogja készpénznek venni, hanem az választás tárgya lesz. Sürgősen felül kell vizsgálni az életvilágot a piac imperatívuszainak gátlástalanul alávető programot.

A neoliberálisok számára az állam csak a játékosok egyike a gazdasági mezőben. Kicsivé kell válnia. Lehet-e azt mondani, hogy ez a gondolkodás diszkreditálódott?

Ez mindenekelőtt a válság lefolyásától függ, és a politikai pártok észlelőképességétől, továbbá a nyilvános témáktól. Németországban sajátos szélcsend uralkodik. Blamáta magát az a forгатókönyv, amely a befektetőknek feltétlen dominanciát ad, amely elfogadja a szakadatlanul növekvő társadalmi egyenlőtlenségeket és a *prekariátus* létrejöttét, amely elfogadja a gyermekszegénységet, a minimálbéreket és így tovább, amely a privatizációs örület kedvéért kiüresíti az állam alapvető funkcióit, amely a politikai nyilvánosság deliberatív maradványait feláldozza a nyereségorientált pénzbefektetőknek, amely a kultúrát és az oktatást kiszolgáltatja a konjunktúrára érzékeny szponzorok érdekének és hangulatának.

És ebben a pénzügyi válságban a privatizációs örület következményei válnának láthatóvá?

Az USA-ban a válság kiélezi a Bush által csúcsra járatott államtalanítási politika már most is jól látható anyagi, morális, társadalmi és kulturális kárait. Az egészségügy, az idősokról való gondoskodás, a tömegközlekedés, az energiaszolgáltatás, a büntetés-végrehajtás, a biztonságpolitika feladatainak, továbbá az iskolai és az egyetemi képzés nagy részének, valamint a városok és a közösségek kulturális infrastruktúrájának kiszolgáltatása a privat befektetők szerepvállalásának és nagylelkűségének egy olyan társadalmi berendezkedéshez tartoznak, amely kockázatait és hatásait tekintve szemben áll a szociális és demokratikus jogállamisággal.

Az állami bürokráciák egyszerűen nem tudnak rentábilisan gazdálkodni.

De vannak sérülékeny életterületek, amelyeket nem szabad kiszolgáltatni a tőzsdei spekulációk kockázatainak; ennek ellentmond, ha az öregkori gondoskodást részvényekre akarjuk alapozni. A demokratikus jogállamban is vannak nyilvános javak (mint pl. a normális politikai kommunikáció), amelyeknek nem szabad a pénzbefektetők nyereségváramozásaitól függeniük. Az állampolgárok információs szükségletét nem szabad egy széles hatókörű privát tévé fogyasztásorientált falatkultúrájának kielégítenie.

Hogy az Ön egy sokat emlegetett könyvének címét idézzem, a „kapitalizmus legitimációs válságával” lenne dolgunk?

1989–90 óta nem lehet többé kitörni a kapitalizmus univerzumából; már csak a kapitalizmus dinamikájának belső civilizálására és megzabolázására van mód. De a Szovjetunió már a háború utáni időben sem volt a nyugat-európai baloldali gondolkodók nagy tömege számára alternatíva. Ezért beszéltem 1973-ban a „kapitalizmuson belüli” legitimációs problémákról. És ezek – nemzeti kontextustól függően – többé-kevésbé sürgetően ma is napirenden vannak. Ennek egyik szimptómája a menedzserfizetések korlátozására vonatkozó követelmény, vagy a *golden parachutes*,¹ illetve a hallatlan végkielégítések és bónuszkifizetések leállítása.

De ez csak kirakatpolitika. A következő évben választások lesznek.

Igen, ez természetesen szimbolikus politika, és mint ilyen, alkalmas arra, hogy elterelje a figyelmet a politikusok és pénzügyi tanácsadók kudarcáról. Ők már régóta tudták, hogy a pénzpiacokat szabályozni kellene. Nemrég újra elolvastam Helmut Schmidt februári kristálytisztá dolgozatát, melynek címe: *Felügyelet alá helyezni az új nagyspekulánsokat!* (*Die Zeit*, Nr. 6., 2007). Ezt mindenki tudta. De Amerikában és Nagy-Britanniában a politikai elit elfogadta és hasznosnak tartotta a féktelen spekulációt, amíg jól ment. És az európai kontinens fejet hajtott a washingtoni konszenzus előtt. Itt is volt az egyetértőknek egy koalíciója, amelyet Rumsfeld úrnak nem is kellett meghódítania.

A washingtoni konszenzus volt a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank híres-hírhedt gazdasági doktrínája az 1990-es évből, amelynek alapján először Latin-Amerikát, majd a fél világot meg akarták reformálni. A centrális üzenete így szólt: Trickle down. Hagyjátok, hogy a gazdagok gazdagabbak legyenek, akkor a jólét majd le fog szivárogni a szegényekhez.

Hosszú évek empirikus bizonyítékai alapján azt mondhatjuk, hogy ez a prognózis hamis. A jólét fokozásának effektusai nemzetileg és világszinten olyan egyenlőtlenül vannak elosztva, hogy a szegénységi zóna a szemünk előtt szélesedik ki.

Hogy egy kicsit a múltfeldolgozással is foglalkozzunk: miért van ilyen egyenlőtlenül elosztva a jólét? A kommunista fenyegetés vége féktelenné tette a kapitalizmust?

A nemzetállamilag uralt, a keynesiánus gazdaságpolitika által korlátozott kapitalizmus, amely az OECD-országokat történelmileg tekintve összehasonlíthatatlan jóléttel

1 Az „arany ejtőernyő” olyan megállapodás a vállalat és a vállalat felsővezetője között, amely nagy összegű végkielégítést helyez kilátásba a vezető elbocsátása esetén – *a szerk.*

ajándékozta meg, már korábban véget ért – a szilárd valutaárfolyamok feladása és az olajválság után. A chicagói iskola gazdaságelmélete már Reagan és Thatcher alatt gyakorlati hatalommá vált. És ez Clinton és a New Labour alatt – és a legújabb hőszünk, Gordon Brown minisztersége idején is – töretlenül folytatódott. Mindenesetre a Szovjetunió összeomlása nyugaton egy fatális triumfalizmust, a világtörténelmi igazoltság félrevezető hatását váltotta ki. Ebben az esetben egy gazdaságpolitikai tanítás világnézetté fúvódott fel, amely minden életszférát átjár.

A neoliberalizmus egy életforma. Minden polgárnak vállalkozóvá és ügyféllé kell válnia...

...és versenytárrsá. Az erősebb, aki érvényesül a konkurenciatársadalom vadonjában, ezt a sikert a maga személyes érdemének tudhatja be. Mérhetetlenül neveltséges, ahogy a menedzserek – és nemcsak ők – magukévá teszik a talkshow-műsorok elitfecsegését, és teljes komolysággal hagyják, hogy példaképekként ünnepeljék őket. Mintha már nem tudnának különbséget tenni a funkcionális és a nyárspolgári-rendies elitek között. Mi lenne példaszzerű a vezető pozícióban lévő emberek jellemében, akik többé-kevésbé tisztességesen végzik a munkájukat? Egy további riasztó jel volt a Bush-doktrína 2002 őszén, amely előkészítette Irak lerohanását. A piaci fundamentalizmus szociáldarwinista potenciálja azóta nemcsak a társadalompolitikában, hanem a külpolitikában is teret hódított.

De Bush nem volt egyedül. Befolyásos értelmiségiek egész serege állt mögötte.

És közülük sokan nem is tanultak semmit. Az olyan vezérgondolkodók, mint Robert Kagan, az iraki kudarc után a Carl Scmitt-i farkas-kategóriákat még világosabban előtérbe helyezték. A világpolitika regresszív lezüllesztését egy atombombával felszerelt bizzar hatalmi birkózásba ma a következő szavakkal kommentálja: „a világ újra normális lett”.

De térjünk még egyszer vissza: mit mulasztottunk el 1989 után? A tőke egyszerűen túl hatalmassá vált a politikával szemben?

Számomra a kilencvenes évek során világossá vált, hogy a politikai cselekvési kapacitásnak (egy szupranacionális síkon) utol kell érnie a piacokat. A kilencvenes évek elején úgy nézett ki, hogy erre sor is fog kerülni. Az idősebb George Bush programatikusan beszélt egy új világrendről, és úgy nézett ki, hogy a régóta blokkolt – és megvetés tárgyává tett – Egyesült Nemzeteket is igénybe akarja venni. A Biztonsági Tanács által eldöntött humanitárius intervenciók száma először is ugrásszerűen megnövekedett. A politikailag szándékos gazdasági globalizációt egy világméretű politikai koordinációnak és a nemzetközi jogi kapcsolatok szabályozásának kellett volna követnie. De az első ambivalens kezdeményezések már Clinton alatt elhaltak. Ezt a deficitet aztán a jelenlegi válság újra felszínre hozta. A modernség kezdete óta újra és újra egyensúlyba kell hozni a piacot és a politikát,

mégpedig úgy, hogy a politikai közösség tagjai közötti szolidáris viszonyok ne szakadjanak el. A kapitalizmus és a demokrácia feszültsége mindig is fenn fog maradni, mert a piac és a politika ellentétes princípiumokra épül. Az utolsó globalizációs lökés után a komplexszé vált hálózatokban fölszabadult választási döntések árama szabályozást követel, amely nem lehetséges az érdekek általánosítására vonatkozó politikai eljárások ennek megfelelő kibővítése nélkül.

De mit jelent ez? Ön ragaszkodik Kant kozmopolitizmusához, és újra feleleveníti a Carl Friedrich von Weizsäcker által játékba hozott világ-belpolitika eszméjét. Ha megengedi, ez teljesen illuzórikus. Elég, ha az ember szemügyre veszi az Egyesült Nemzetek állapotát.

Még az Egyesült Nemzetek alapvető intézményeinek reformja sem lenne elegendő. A Biztonsági Tanácsot, a Titkárságot, a Törvényszéket, és egyáltalán ezen intézmények kompetenciáit és eljárásait alkalmassá kellene tenni az erőszak globális betiltására és az emberi jogok érvényesítésére – ez már önmagában is hatalmas feladat. De még akkor is, ha a Chartát tovább lehetne fejleszteni a nemzetközi közösség alkotmányává, ezek között a keretek között még mindig hiányozna az a fórum, amelyen a világhatalmak fölfegyverzett hatalmi politikája átalakulhatna a világgazdaság, a klíma- és környezetpolitika, az energiaforrások elosztásának, a szükséges ivóvízállomány stb. szabályozásának intézményesített megtárgyalásává. Ezen a transznacionális síkon olyan elosztási problémák merülnek föl, amelyeket nem lehet ugyanúgy eldönteni, mint az emberi jogok és a nemzetközi biztonság kérdéseit, hanem a megoldásukhoz politikai alkufolyamatokra van szükség.

Ennek már van egy megfelelő intézménye: a G8.

Igen, de ez egy exkluzív klub, amelyben e kérdések közül néhány – minden kötelezettség nélkül – napirendre kerül. A túl nagy várakozások, amelyek ezekhez a tárgyalásokhoz kötődnek, és a következmények nélküli médialátványosság szegényes hozadéka között árulkodó aránytalanság van. Az illuzórikus várakozási nyomás azt mutatja, hogy a népesség nagyon is jól érzékeli (talán még erősebben, mint a kormányaik) egy jövőbeli világ-belpolitika megoldatlan problémáit.

A „világ-belpolitikáról” való beszéd inkább egy szellemlátó álmaihoz hasonlít.

Tegnap még a legtöbb ember irreálisnak tartotta, ami ma történik: az európai és az ázsiai kormányok egymást mülják fölül a pénzpiacok hiányos intézményeit reguláló javaslatokkal. Az SPD és a CDU is javaslatokat fogalmaznak meg az egyensúlyi követelményekre, a saját tőkeerő kialakítására, a menedzserek személyes felelősségére, a transzparencia javítására, a tőzsdék felügyeletére stb. vonatkozóan. A tőzsdei adóról, amely már egy

globális adópolitika lenne, természetesen csak néha-néha esik szó. A „pénzügyi rendszer” nagyszájúan hirdetett új architektúráját az USA ellenállásával szemben amúgy is nehéz lenne kiépíteni. De valószínűleg ez a piacok komplexitását és a legfontosabb funkcionális rendszerek világméretű interdependenciáját tekintve már nem is lenne elegendő. A nemzetközi jogi szerződéseket – amelyekről ma a pártok szívesen beszélnek – bármikor föl lehet mondani. Ebből még nem fog létrejönni egy szilárd rezsim.

De még akkor is, ha a Nemzetközi Valutaalap új kompetenciákat kapna, ez még mindig nem lenne világ-belpolitika.

Nem szeretnék spekulációkba bocsátkozni. A problémákat tekintve a legjobb esetben csak konstruktív megfontolásokat fogalmazhatunk meg. A nemzetállamoknak önmagukat egyre inkább (mégpedig a saját érdekükből) a nemzetközi közösség tagjának kellene tekinteniük. Ez a legmagasabb hegy, amit a következő évtizedekben meg kell mászni. Ha erre a forgatókönyvre tekintettel beszélünk „politikáról”, akkor gyakran a kormányzatok cselekvéseire gondolunk, amelyek megörökölték a szuverén módon döntő kollektív aktorok önértelmezését. De ez a Leviatánként való önértelmezés, amely a 17. században az európai államrendszerrel együtt alakult ki, már ma sem töretlen. Az, amit tegnapig politikának nevezünk, napról napra változtatja a maga aggregát állapotát.

De hogyan illik ez a szociáldarwinizmushoz, amely Ön szerint 9/11 óta a világpolitikában megint terjedőben van?

Talán egy kicsit vissza kellene lépniünk, és egy nagyobb összefüggést kellene szem előtt tartanunk. A 18. század vége óta a jog és a törvény áthatották a politikai célokra irányuló kormányzati erőt, és a belső érintkezésben elvették tőle a pusztá „erőszak” szubsztanciális karakterét. Ettől a szubsztanciától kifelé elég jól megóvta magát – a nemzetközi szervezetek burjánzó szövete és a nemzetközi jog egyre erősebb megkötő ereje ellenére. Ennek ellenére elmondhatjuk, hogy a „politika” nemzetállami fogalma alapvető átalakuláson megy át. Az Európai Unió belül pl. a tagállamok továbbra is rendelkeznek az erőszak monopóliumával, és ugyanakkor azt a jogot, amelyet szupranacionális síkon hoznak, több-kevesebb morgolódás nélkül érvényesítik. A jognak és a politikának ez a formai átalakulása összefügg egy kapitalista dinamikával is, amelyet a funkcionálisan kikényszerített nyitás és a társadalomintegrációs zárás kölcsönjátékaként lehetne leírni.

A piac felrobbantja a társadalmat, és a jóléti állam ezt újra összezárja?

A jóléti állam késői, és – mint ahogy ma már tudjuk – törekeny vívmány. A bővülő piacoknak és kommunikációs hálózatoknak mindig is volt egy robbantó ereje, amely az egyes

polgár számára egyszerre jelentette az individualizáció és fölszabadítás esélyét; de erre mindig következett a régi szolidaritási viszonyok reorganizációja, kitágított intézményes keretek között. Ez a folyamat a korai modernségben kezdődött, amikor a késő középkor uralkodó rendjei az új területi államokban parlamentarizálódtak (Anglia), vagy az abszolutisztikus politikának köszönhetően mediatizálódtak (Franciaország). A folyamat a 18. és a 19. század alkotmányos forradalmi következtében a 20. században a jóléti állam törvényhozásában is folytatódott. Ma már elmondhatjuk, hogy a Leviatánnak és az osztályantagonizmusnak ez a megzabolázása nem volt egyszerű dolog. De éppen ezek miatt a funkcionális okok miatt az állam és a társadalom sikeres konstitucionalizálódása (a fejlett gazdasági globalizáció körülményei között) a népjog és a szétszaggatott világtársadalom konstitucionalizálódása felé mutat.

Milyen szerepet játszana Európa ebben az optimista forgatókönyvben?

Nem olyant, mint amilyent a válságban valójában játszott. Nem is értem, miért dicsérik annyira az Európai Unió válságmenedzselését. Gordon Brown figyelemre méltó módon rávette Paulsont, az amerikai pénzügyminisztert (a francia elnök támogatásával, valamint Merkel és Steinbrück kezdeti ellenállásával szemben), hogy változtassa meg a fáradtságosan kialakított *bailout* interpretációját, és így az euró-zóna legfontosabb játékosait a fedélzetre hívta. Érdekes közelebről szemügyre vennünk ezt a tárgyalási folyamatot és ennek eredményét. A három hatalmas EU-nemzetállam, mint szuverén módon cselekvő aktor, elhatározta, hogy a különböző, de azonos irányba mutató intézkedéseiket koordinálni fogja. Juncker és Barroso urak jelenléte ellenére e klasszikus stílusú nemzetközi megegyezésnek alig-alig van köze az Európai Unió közös politikai akaratképzéséhez. A *New York Times* aztán nem minden gúnyolódás nélkül regisztrálta is az európaiak képtelenségét egy közös gazdaságpolitika kialakítására.

És mire vezeti vissza Ön ezt a képtelenséget?

A válság további lefolyása láthatóvá fogja tenni az európai konstrukció fogyatékoságát: minden ország önálló gazdaságpolitikai intézkedéseket hoz. Mivel a kompetenciák az Unióban – némi egyszerűsítéssel – úgy vannak elosztva, hogy Brüsszel és az Európai Bíróság érvényesíti a gazdasági szabadságot, míg az ezáltal létrejövő extern költségek visszaharmanak az egyes tagországokra; már csak emiatt sem lehet ma közös gazdaságpolitikai akaratképzésről beszélni. A legfontosabb tagállamok abban az alapkérdésben, hogy mennyi államot és mennyi piacot akarunk, egyáltalán nem értenek egyet. És minden ország, mindenekelőtt Németország, a maga önálló külpolitikáját folytatja. A Berlini Köztársaság a békés diplomácia közepette megfelelkezik azokról a tanításokról, amelyeket a régi

Szövetségi Köztársaság a történelemből levont. A kormányzat szemmel láthatóan élvezi az 1989/90 óta megnövekedett külpolitikai játéktérét, és visszaesik az államok közötti (amelyek már régen az operett-fejedelemségek formátumára szűkültek össze) nemzeti hatalmi játékok szférájába.

És mit kellene tenniük ezeknek az operett-fejedelemségeknek?

A kívánságlistám iránt érdeklődik? Mivel én a fokozatos integrációt tartom az egyetlen lehetséges útnak egy cselekvőképes Európai Unió felé, Sarkozy javaslatát az eurózóna gazdasági kormányzatáról jó kiindulási pontnak tartom. De ez még nem jelenti azt, hogy ezzel együtt Sarkozy etatista háttér-előfeltevéseit és protekcionista szándékait is elfogadjam. Meg kell különböztetnünk egymástól az eljárásokat és a politikai eredményeket. A gazdaságpolitika terén való „szorosabb együttműködést” követnie kellene egy hasonló együttműködésnek a külpolitika területén. És mindezt nem szabadna többé a népesség feje fölött kiokoskodni.

De ezt még az SPD sem támogatná.

Az SPD-vezetés átengedi a kereszténydemokrata Jürgen Rüttgersnek, a rajnai és a ruhri „munkásvezérnek”, hogy ebbe az irányba gondolkodjon. Egész Európában a falhoz vannak állítva a szociáldemokrata pártok, mert csökkenő „tétékkel” zéró összegű játékot játszanak. Miért nem ragadják meg az esélyt, hogy kitörjenek a nemzetállami kalitkából, és az európai síkon új cselekvési játéktérteret teremtsenek? Így egy balról jövő regresszív konkurenciával szemben is profilírozhatnak magukat. Bármit jelentsen is ma a „jobb” és a „bal”, az eurózóna tagországai csak közösen tehetnek szert egy olyan világpolitikai súlyra, amely ésszerű befolyást tesz lehetővé a számukra a világ gazdaság színpadán. Mert egyébként ugyanúgy, mint *Tamás bátya kunyhója*, egy egyszerre veszélyes és kaotikus világhelyzetnek szolgáltatják ki magukat.

Maradjunk Tamás bátyánál – az USA biztosan nagy csalódást okozott Önnek. Az Ön szemében az USA volt az új világrend éllovasa.

De mi marad más, mint erre a lóra fogadni? Az USA ebből a kettős válságból meggyengülve fog kikerülni, de egy ideig még ő marad a liberális szuperállam, amelynek magának is alaposan revideálni kellene a maga paternalisztikus, világboldogító, neokonzervatív önértelmezését. A saját életforma világméretű exportja a régi birodalmak hamis, centralizált univerzalizmusából adódik. A modernség ezzel szemben a mindenkinek kijáró tisztelet decentralizált univerzalizmusára épül. Az USA saját érdeke, hogy – túl azon, hogy föl kell adnia a maga kontraproduktív beállítottságát az Egyesült Nemzetekkel szemben

– a reformmozgalmak élére álljon. Történelmileg tekintve a következő négy tényező találkozása valószínűtlen konstellációt teremt: superhatalom, a világ legrégebbi demokráciája, egy (ahogy remélem) liberális és víziókkal rendelkező elnök hivatalba lépése, valamint egy olyan politikai kultúra, amelyben a normatív orientációk különösen fontosak. Amerika ma mélyen el van bizonytalanodva az unilaterális kaland kudarca, a neoliberalizmus önfelbomlasztása és a különleges tudattal való visszaélés miatt. Miért ne szedné össze magát ez a nemzet, mint már annyiszor, és tenne kísérletet arra, hogy a mai egymással konkuráló nagyhatalmakat – a holnapi világhatalmakat – időben beágyazza egy olyan nemzetközi rendbe, amelyben már nincs szükség superhatalomra? Miért ne ragadná meg egy elnök – akinek a belpolitikában csak minimális játéktere van – ezt az ésszerű külpolitikai lehetőséget, az ész lehetőségét?

Az úgynevezett realistákból ez csak egy fáradt mosolyt váltana ki.

Tudom, hogy sok minden szól ez ellen. Az új amerikai elnöknek szembe kellene szállnia pártja *Wall Street*től függő elitjével, és el kellene határolódnia az új protekcionizmus kézenfekvő reflexeitől. És az USA-nak egy ilyen radikális fordulathoz egy lojális, de öntudatos szövetségi partner barátságos ösztönzésére lenne szüksége. Egy kreatív értelemben „bipoláris” Nyugat természetesen csak akkor lenne lehetséges, ha az EU megtanulna kifelé egy hangon megszólalni, és a nemzetközileg összespórolt bizalmi tőkéje alapján maga is előrelátóan cselekedne. Az „igen, de...” kézenfekvő. De válságidőkben talán egy kicsit előrelátóbb perspektívára van szükség, mint a mainstream tanácsára és a pusztá átvészelés technikájára.

Fordította: Weiss János